IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

YAPON TILIDAGI SEMANTIK VA FONETIK XUSUSIYATLAR

Baxtiyorova Ruxshona
SamDCHTI, Sharq tillari fakulteti,
filologiya va tillarni o‘qitish:
yapon tili yo‘nalishi 1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yapon yozuv tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblangan kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kanjilarning ma’no ifodalashdagi funksiyalari, semantik komponentlar (radikallar) orqali ma’no hosil qilishi hamda fonetik komponentlar yordamida talaffuzni ifodalash xususiyatlari o’rganiladi. Shuningdek, kanjilarning kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy yapon tilidagi qo’llanilishining o’ziga xos jihatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari kanjilarning semantik va fonetik tuzilishi o’rtasidagi bog’liqlikni aniqlash hamda yapon tilini o’qitish va o’rganish jarayonida ularning ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: yapon tili, kanji, semantika, fonetika, semantik komponent, fonetik komponent, radikal, on’yomi, kun’yomi, yozuv tizimi.

KIRISH

Yapon tili dunyodagi o’ziga xos yozuv tizimiga ega tillardan biri bo’lib, uning yozuvi hiragana, katakana va kanji kabi uch asosiy elementdan tashkil topgan. Ushbu tizim ichida kanji alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat so’zlarning ma’nosini ifodalash, balki tilning tarixiy va madaniy xususiyatlarini aks ettirish vazifasini ham bajaradi. Kanjilar dastlab Xitoydan kirib kelgan bo‘lib, asrlar davomida yapon tilining fonetik va grammatik xususiyatlariga moslashgan holda rivojlanib borgan[1;24].. Zamonaviy yapon tilida kanjilar kundalik yozma muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning o’ziga xosligi shundaki, har bir belgi ma’lum bir ma’noni ifodalashi bilan birga bir yoki bir nechta o‘qilish shakliga ham ega bo’lishi mumkin. Shu sababli kanjilarni o’rganishda semantik va fonetik jihatlarni birgalikda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Semantik xususiyatlar belgining ma’nosi va mazmunini anglashga xizmat qilsa, fonetik xususiyatlar uning talaffuzi va o’qilish usullarini tushunishga yordam beradi [7;64].Mazkur maqolada kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari, ularning o’zaro bog’liqligi hamda yapon tili yozuv tizimidagi o’rni tahlil qilinadi. Tadqiqot kanjilarni lingvistik nuqtai nazardan o‘rganish orqali yapon tilining murakkab va ko’p qatlamli yozuv tizimini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yapon yozuv tizimi, xususan, kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari ko’plab tilshunoslar tomonidan tadqiq etilgan. Kanjilarning kelib chiqishi va tuzilishiga bag’ishlangan tadqiqotlarda ularning ma’no ifodalovchi va talaffuzni ko’rsatuvchi komponentlardan tashkil topishi ta’kidlanadi. Yaponiya va xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida kanjilar faqat yozuv belgisi sifatida emas, balki tilning semantik va fonologik tizimi bilan chambarchas bog’liq birlik sifatida o’rganilgan.

Yapon tilshunosligi sohasida olib borilgan tadqiqotlar kanjilar tarkibidagi radikallarning ma’no hosil qilishdagi rolini yoritib bergan. Shuningdek, on’yomi va kun’yomi o’qilishlarining shakllanishi hamda ularning zamonaviy yapon tilidagi qo’llanish xususiyatlari keng tahlil qilingan. Mavjud ilmiy manbalar shuni ko’rsatadiki, kanjilarni o‘rganishda semantik va fonetik jihatlarni birgalikda tahlil qilish tilning yozuv tizimini to’liq anglash imkonini beradi. Shu bilan

birga, ayrim tadqiqotlarda kanjilarning semantik va fonetik komponentlari o'rtasidagi bog'liqlik yetarli darajada yoritilmaganligi mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Mazkur tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Dastlab yapon yozuv tizimi va kanjilarga oid ilmiy adabiyotlar o'rganilib, nazariy ma'lumotlar umumlashtirildi. Tadqiqot jarayonida kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlarini aniqlash maqsadida turli kanji birliklari misol tariqasida tanlab olindi hamda ularning tuzilishi, ma'nosi va o'qilish shakllari tahlil qilindi. Shuningdek, semantik komponentlar va fonetik komponentlarning o'zaro munosabatini aniqlash uchun qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi. Olingan natijalar lingvistik yondashuv asosida baholanib, kanjilarning yapon tilidagi funksional ahamiyati yoritib berildi. Tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy tilshunoslik, yaponshunoslik va yozuv tizimlarini o'rganishga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi.

KANJI 漢字

Kanji yapon yozuv tizimining eng muhim va murakkab tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yozuv belgilarining kelib chiqishi qadimgi Xitoy yozuv tizimiga borib taqaladi. Tarixiy manbalarga ko‘ra, kanjilar Yaponiyaga taxminan milodiy V–VI asrlarda kirib kelgan va vaqt o'tishi bilan yapon tilining grammatik hamda fonetik xususiyatlariga moslashtirilgan [2;32]. Natijada kanjilar nafaqat ma'no ifodalovchi yozuv birliklari, balki fonetik axborotni ham o‘zida mujassamlashtiruvchi murakkab lingvistik tizimga aylangan. Kanjilarning asosiy xususiyati ularning semantik tabiatga egaligidir. Alifbo yozuvlarida har bir harf ma'lum bir tovushni ifodalasa, kanjilarda har bir belgi muayyan ma'no yoki tushunchani anglatadi. Dastlabki kanjilar piktografik xarakterga ega bo'lib, ular real obyektlarning tasviridan kelib chiqqan. Masalan, 山 (tog'), 川 (daryo), 木 (daraxt) kabi belgilar qadimgi tasviriy shakllarning soddalashtirilgan ko‘rinishi hisoblanadi. Shu sababli kanjilar logografik yozuv tizimiga mansub bo‘lib, ularda ma'no ifodalash funksiyasi ustuvor hisoblanadi. Kanji semantikasini o'rganishda radikallar alohida ahamiyat kasb etadi. Radikallar belgining asosiy ma'no maydonini ko'rsatuvchi komponentlar bo'lib, ular orqali belgining umumiy mazmunini taxmin qilish mumkin. Masalan, 氵(suv) radikali ishtirok etgan 河 (daryo), 海 (dengiz), 湖 (ko'l) kabi kanjilar suv bilan bog'liq tushunchalarni ifodalaydi. Xuddi shuningdek, 木 (daraxt) radikali qatnashgan 林 (o'rmonzor), 森 (o‘rmon), 桜 (sakura) kabi belgilar o'simlik va tabiat bilan bog'liq ma'nolarni anglatadi. Bu holat kanjilar tarkibidagi semantik komponentlarning ma'no shakllanishidagi muhim rolini ko'rsatadi. Kanjilar fonetik jihatdan ham murakkab tuzilishga ega. Yapon tilida bir kanji bir nechta o'qilish shakliga ega bo'lishi mumkin. Ushbu o'qilishlar asosan on'yomi va kun'yomi turlariga bo‘linadi [4;50]. On'yomi kanjining xitoy tilidan o'zlashtirilgan o'qilishi bo‘lsa, kun'yomi yapon tilining mahalliy o‘qilishi hisoblanadi. Masalan, 山 kanjisi on'yomi bo‘yicha “san”, kun'yomi bo‘yicha esa “yama” tarzida o‘qiladi. Shu kabi 水 kanjisi “sui” va “mizu”, 学 kanjisi esa “gaku” va “manabu” shakllarida talaffuz qilinadi. Bu xususiyat yapon yozuv tizimini boshqa ko'plab yozuv tizimlaridan ajratib turadi. Kanjilarning katta qismi fonosemantik belgilar hisoblanadi. Bunday belgilar semantik va fonetik komponentlarning birikishidan hosil bo‘ladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, zamonaviy kanjilarning qariyb 80 foizi fonosemantik tuzilishga ega [10;50]. Masalan, 河 kanjisida 氵 qismi suv bilan bog'liq ma'noni bildirsa, 可 qismi uning talaffuzini aniqlashga yordam beradi. Xuddi shunday, 湖 kanjisida ham 氵 semantik komponent, 胡 esa fonetik komponent vazifasini bajaradi [6;73]. Ushbu tuzilish yangi belgilarni o‘rganish va ularning ma'nosini hamda talaffuzini taxmin qilish imkonini beradi. Semantik va fonetik komponentlarning o'zaro uyg'unligi kanjilarni yapon yozuv tizimining noyob elementi sifatida namoyon etadi. Masalan, 清 (toza), 晴 (ochiq havo) va

情 (his-tuyg‘u) kanjilarida uchraydigan 青 komponenti ularning o’qilishidagi o’xshashlikni ta’minlaydi [11;20]. Shu bilan birga, har bir belgining boshqa qismi uning semantik mazmunini belgilaydi. Bu holat kanjilar tarkibida ma’no va talaffuzning birgalikda ifodalanishini ko’rsatadi. Shunday qilib, kanjilar yapon tilining nafaqat yozuv vositasi, balki tilning tarixiy rivojlanishi, madaniy merosi va lingvistik xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim unsur hisoblanadi. Ularning semantik va fonetik xususiyatlarini tahlil qilish yapon yozuv tizimining ichki mexanizmlarini tushunish, shuningdek, yapon tilini samarali o‘rganish uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega [9;42].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida yapon tilidagi kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari tahlil qilinib, ularning yozuv tizimidagi o‘rni va funksional ahamiyati o’rganildi. Tahlillar shuni ko’rsatdiki, kanjilar oddiy yozuv belgilaridan farqli ravishda ma’no va talaffuz haqidagi axborotni bir vaqtning o’zida o’zida mujassamlashtiradi. Bu esa ularni dunyodagi ko’plab yozuv tizimlaridan ajratib turuvchi muhim xususiyat hisoblanadi. [3;12]. Muhokama jarayonida kanjilar tarkibidagi semantik komponentlar, xususan radikallarning belgilar ma’nosini shakllantirishdagi roli aniqlandi. Bir xil radikalga ega bo’lgan ko’plab kanjilar o’rtasida semantik bog’liqlik mavjudligi kuzatildi. Bu holat kanjilarni o’rganishda radikallarni bilish ma’noni tushunish va eslab qolishni osonlashtirishini ko’rsatadi. Shuningdek, fonetik komponentlarning mavjudligi ayrim kanjilarning o’qilishini taxmin qilish imkonini berishi aniqlandi. Biroq tarixiy fonetik o’zgarishlar sababli barcha kanjilarda fonetik komponent va talaffuz o’rtasida to’liq moslik saqlanib qolmaganligi ham kuzatildi[4;112]. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, zamonaviy yapon tilida qo’llaniladigan kanjilarning katta qismi fonosemantik tuzilishga ega bo’lib, ular semantik va fonetik qismlarning birikishidan tashkil topgan. Bu esa kanjilar tizimining tasodifiy emas, balki muayyan qonuniyatlarga asoslangan holda shakllanganligini tasdiqlaydi [8;61]. Bundan tashqari, on’yomi va kun’yomi o‘qilishlarining mavjudligi kanjilarning tarixiy rivojlanishi hamda xitoy va yapon tillari o’rtasidagi lingvistik aloqalarning natijasi ekanligi aniqlandi. Olib borilgan tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari o’zaro chambarchas bog’liq bo‘lib, ular yapon yozuv tizimining samarali faoliyat yuritishini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari yapon tilini o’rganishda kanjilarni semantik va fonetik jihatdan birgalikda tahlil qilish muhim ekanligini ko’rsatdik [5;65]. Mazkur yondashuv kanjilarni o’zlashtirish jarayonini yengillashtirish, ularning ma’nosi va talaffuzini chuqurroq anglash hamda yapon tilini o’qitish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda yapon yozuv tizimining muhim tarkibiy qismi bo’lgan kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, kanjilar ma’no va talaffuz haqidagi axborotni bir vaqtning o’zida ifodalovchi murakkab lingvistik birliklar hisoblanadi. Ularning semantik jihati belgilar mazmunini anglashga xizmat qilsa, fonetik xususiyatlari o’qilish va talaffuzni belgilashda muhim rol o’ynaydi. Tahlillar davomida radikallarning kanjilar ma’nosini shakllantirishdagi ahamiyati hamda fonetik komponentlarning talaffuzni aniqlashdagi vazifasi aniqlandi. Shuningdek, zamonaviy yapon tilidagi ko’plab kanjilar fonosemantik tuzilishga ega ekanligi va bu holat kanjilar tizimining muayyan qonuniyatlar asosida shakllanganligini ko’rsatishi qayd etildi. On’yomi va kun’yomi o’qilishlarining mavjudligi esa kanjilarning tarixiy rivojlanishi hamda xitoy va yapon tillari o’rtasidagi uzoq yillik til aloqalarining natijasi ekanligini tasdiqlaydi. Umuman olganda, kanjilarning semantik va fonetik xususiyatlarini o‘rganish yapon yozuv tizimining ichki tuzilishini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari yapon tilini o’qitish va

o'rganish jarayonida kanjilarni semantik hamda fonetik jihatdan kompleks yondashuv asosida tahlil qilish zarurligini ko'rsatdi. Bu esa kanjilarni samarali o'zlashtirish, ularning ma'nosi va o'qilishini to'g'ri anglash hamda yapon tilshunosligi sohasidagi keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hadamitzky W., Spahn M. Japanese Kanji and Kana: A Complete Guide to the Japanese Writing System. Tokyo: Tuttle Publishing, 2013. – 416b.
2. Henshall K. A Guide to Remembering Japanese Characters. Tokyo: Tuttle Publishing, 2015. – 688b.
3. Iwasaki S. Japanese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2013. – 430b.
4. Kaiser S., Ichikawa Y., Kobayashi N., Yamamoto H. Japanese: A Comprehensive Grammar. London: Routledge, 2013. – 640 b.
5. Kindaichi H. The Japanese Language. Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1988. – 384 b.
6. Seeley C. A History of Writing in Japan. Leiden: Brill, 2000. – 243 b.
7. Shibatani M. The Languages of Japan. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 428 b.
8. Sohn H.-M. The Japanese Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 552 p.
9. Taylor I., Taylor M. Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014. – 518 p.
10. Xu Shen. Shuowen Jiezi (説文解字). Beijing: Zhonghua Book Company, 2013. – 976 p.
11. Murakami H. What I Talk About When I Talk About Running. – London: Vintage Books, 2008. – 192 b.

FOYDALANILGAN INTERNET ILOVALAR RO'YXATI

1. https://kanjikana.com/en
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Kanji
3. https://www.marugoto-online.jp/a1/support/all/intro_kanji/
4. https://www.nihongoshark.com/post/kanji-by-sight
5. https://tandem.net/blog/japanese-kanji
6. https://itsjapantime.com/the-history-of-kanji-%E6%BC%A2%E5%AD%97%E3%81%AE%E6%AD%B4%E5%8F%B2/
7. https://jurnal.itscience.org/index.php/ijmdsa/article/view/4794